

Bertha Zoltán

Isten közelében

Reményik Sándor vallásos lírájáról

Az erkölcsi és metafizikai távlatokkal megemelt sorsviselés és sorsvállalás, az egyetemessel összefonódó regionális nemzeteszme, a kisebbségi éthosz, a morálisan megtisztított emberkép és humánumpfogás, a lélektani és antropológiai mélységperspektívákkal igazolt minőség gondolat egyik legnagyobb hatású költőalakja kétségtelenül Reményik Sándor. A körülmények keserveit felülhaladó lelki megigazulásvágy igézetesen önerősítő sorsmetaforáit, a magyar identitás és a magyar megmaradás lírai-etikai alapjelképeit — egyszersmind a transzilvanizmus eszményítő-szakralizáló értékszimbólumainak sokaságát — a „helikoni triász” másik két tagja (Áprily Lajos, Tompa László), illetve Dsida Jenő, Bartalis János mellett a legtöbb változatban, a legbőségesebb érzelmi és esztétikai árnyalatokban ő — „az atlantiszi harangozó”, „Erdély, a magára maradó tündérgert azértis-poétája” (Lászlóffy Aladár) — vonultatta föl. „Neki jutott a gondolatok, eszmétársítások, helyzetek, hangulatok kifogyhatatlan bőségszaruja, mellyel világokat támasztott, vagy hívott elő öntudatlan létükből az embereknek kinnal beoltott lelkében. Legtöbbünk úgy szenvedett, ahogyan ő, vagy ahogyan ő tanította. Ő beszélt a legtöbb szív helyett” — írta róla Berde Mária. *Az Eredj, ha tudsz, az Atlantisz harangoz, a Toll és ecset, a Templom és iskola, az Abogy lebet, a Romon virág* és a többi modellszerűen emblematikus sorsképzete, létezési képletekké sűrűsödő fogalomformája a méltatlan valóságközeggel szembeállított spirituális méltóságfenntartás demonstrációjaként, az erdélyiség különösen jelentésgazdag alaptextusaként rögzülhetett az idők során. A kínra kárhóztató, tragikusan értéksorvasztó realitás földi gyötrelmei közül kiált a szó, száll fel a sóhajos vallo-más, az öntudat és az önbecsülés hangja, az önmegőrzés drámai katarziszban izzó elszántsága. A helytállás ideálképzete, amely az átszellemített táji-természeti miliő megtartó szépségeire és titokzatos üzeneteire, a népi kultúra és a nemzeti-történelmi hagyományok ősi szilárdságára, a szabadság, az önállóság és a méltányosság transzilván eszmeiségére, az anyanyelvi-művelődési örökség és a múltbéli erdélyi szellemóriások példa-magatartására, az önazonosság tárgyi és intellektuális dimenzióinak összességére támaszkodik, s az etika önelvűségébe, az értékteológiai „mégis”-bizonyosság transzcendentális igazságába, az isteni elrendezés végső törvényeibe kapaszkodik. A kitartásnak ezt a példázatos heroizmusát a komor elrendeltetésérzet, a fátumos büntudat és az aszketikus bűnbánat, az áhítatos feloldozáskíváncsolom, a sajtó megváltásváradalom — és megannyi más keresztényi magatartásmozzanat érzésvilága telíti. A szenvedésvállalás és a bizonyágtétel morál-ját pedig az ima, a könyörgés, az áldáskérő, zsoldáros fohász, a biblikus lamentá-

---

---

ció, a himnikus hálaének, az óda, a hitvalló konfesszió, az önostorozó rapszódia számtalan műfajváltozata közvetíti.

Reményik Sándor a par excellence „erdélyi költő”, de, ahogyan Babits Mihály írja róla, „több mint csak erdélyi”; az ő „rímeitől zengtek a dobogók, a Székelyföldről a Dunántúlig”. Mert a közösségi indulatok dalnoka a leghitelesebben személyes, egyéni felbolydultságában tanúsítja önmagát, s a megszenvedettség élményszféráit, a gondtapasztalás tanulságait a töredékes erőfeszítésektől független, életigazító szellemi abszolútum végigazságaival méri. Az eszkatologikus világszemlélet univerzalizációja, az erkölcsi önértékekre függesztett tekintet horizontja az öntökéletesítő beállítódás és törekvés — egyfajta sajátosan magyar perfekcionizmus — lelkiületi összetettségéhez illeszkedik. Poklok örvénylő mélyétől a mennyek magasáig csapnak a Reményik-költőiség érzésviharai; a vívódó és szárnyaló újtestamentumi ihletettségbe — s a magyarság léttörténetét krisztológiai sorsazonosítással a passióban vizionáló látásmódba — az istenkereső tusakodás ószövetségi tónusai vegyülnek. „Elmélkedő” (Babits), létértelem-faggató töprengés, tűnődő-tépelődő meditáció ez, „megdagadt epigrammákhoz” (Németh László) hasonlatos okfejtésekben, gondolatok indázó folyamában, olykor szinte teológiai vagy hitelvi tételezéseken és bölcselő érveléseken át kanyargó szentenciák és maximák sodrásában. Értelme és szenvedély együtt mutat — a „rendületlen eticizmust” és a „szinte asketikus eszményiséget” sugárzó „istenes énekek” (Áprily Lajos) rengetegében — a „magasságos”, „dicsőséges” „Teremtőre”, a „mennymboltmellű” és „naphomlokzatú”, „örök akarató” „Mindenhatóra”, „Mindenütt-jelenvalóra”, az irgalmas és irgalmatlan Úrra, a „Békesség mennyországára”, az „örök Orvosra”, a „Világ Költőjére” — illetve a „lelki Transsylvania” igényére. A reményiki szó a szenvedés- és az üdvtörténet együttesére, a „magától” megnyíló égre, a „magától” bekövetkező kegyelemre irányulva igyekszik fölélni a rejtelmes „csúcokat”, a „Teljes Szentség”, „Titok, Sors, Véletlen, Végzet” hatalmát, mely „nagyobb, mint minden eddig tudott nagyság”. S a „szabad” vagy „ingyen” kegyelem, a bűnbocsánat esélyével együtt végtelenül felülmúlja az ösztönök mozgatta emberi cselekvések-csatározások és érdekháborúzások övezetét. „Nem a mi dolgunk igazságot tenni, / A mi dolgunk csak: *igazabbá lenni*”; „Jaj, nyomorult és esett nép vagyunk, / Már gyermekünkben gyötört nemzedék. / Nyelvünket hóhérek szakítja ki, / Az tépi fel frigyládánk fedelét. / Mégis valljuk: a boszszú Istené (...) mi nem bántjuk bántóinkat vissza / Se éltükben, sem haló poraikban. / Van, aki megfizet (...) önmagunkért orgyilkos kezet / Emelni ellenségre nem tanultunk. / Túrás a fegyverünk (...) Nincs cél, amely a gyilkot szentesítse, / Nincs érdek, eszmény, mennyei magas, / Amely a két szócskát közömbösítse: / Ne ölj!” — hangzanak az igazságszolgáltatást Istenre bízó emelkedett önuralom parancsai, amelyek biztosítják a misztériumszerű „kötést”, a nyers logikán túli szövetséget humanitás és divinitás között; a „kereszt-sorsos” alázat és a remény lelkiségével a paradox kapcsolatot: emberség és a biztosan tudott bizonytalan, ismerősen ismeretlen, belátottan beláthatatlan emberfölöttiség között. A külvilágtól „magunkba le”, az „Istenig” menekülő hit — az „Isten közelébe” jutva — abban áhít megnyugvást és tel-

jesedést, ami önála döntéseiben és tartalmaiban megfoghatatlanul több. De menedék nincsen más: „Csak az Isten, s a lelkünk van velünk. / Nem maradt egyebünk”. Mint sokak verseiben, így Áprilynál is a ránk törő áradattal szemközt az „egyetlenegy kőszikla”, az „egyetlen tornyos sziklaszál: az Isten”.

Ahogy annyian megállapították és megfogalmazták: Reményik eredendően szakrális költő. (A fogalom értelmezéséhez ld. Cs. Varga István: *Ars sacra — Szakrális költészet*; in: uő: *Szent művészet II. Tanulmányok költészetünk szakrális vonulatából*, 2000.) „Igehirdető”, „Istennel telt”, „papi lélek” (Sík Sándor), sokan „úgy tisztelték, mint egy szentet” (Szerb Antal); „mintha Isten küldötte lett volna”, „hitre és életre buzdító apostol” (Tamási Áron), „valami mélyről előtörő fényesség is árad belőle: a hitben, böjtölésben, imádságban megtisztult ember arcának fényessége”, a „magyar szó katakombákba visszahúzódó szertartásainak őskeresztényi értelemben vett apostola ő, a lemondásnak, a belső élet tiszta szerénységének, a nagy megtisztulásnak prédikátora” (Dsida Jenő); „igazi királyi képviselője az eszmék világának” (Tavaszy Sándor), „mintha egy szenvedések tüzeiben tisztuló szerzeteslélek beszélne” belőle (Áprily Lajos), „próféta, fölfokozott ember, bibliikus túlzás” (Molter Károly), „valóban istenes ember” (Berde Mária); „kidalolta, amiket az Isten kegyelme lelke falára vésett” (Bartalis János); „spirituális költő”, „Isten laikus papja” (Vajda Endre). (Ld. még: *Reményik Sándor Emlékkönyv*, Kolozsvár, 1998.; Kántor Lajos: *Reményik Sándor — a mítosz és az erdélyi valóság*, Csíkszereda, 2007.; Pomogáts Béla: *Egy eszme indul — Reményik Sándor arcképehez*, Bp., 2011.) Ez az Isten- és vallásélmény azonban sohasem valamifajta leegyszerűsítőn harmonikus, egysíkú pietizmus; inkább az Adyéra emlékeztető istenkérdező önvizsgálat és egzisztenciális élességű, jelentőségű szubjektumfeltárás. A századvégi almanach-líra bölcselkedő hangzataitól induló költő a modern gondolati költészet olyan szuverén, magasrendű változatát teremtette meg, amelyben a kijelentéses vagy az invocációs regiszteren fölzengő hitbizonyosságok, hitvallások tónusai mellett lényegi szerepet töltenek be a kétségek közötti hányódás, a „szkepsziscsaták” (Jancsó Elemér) kifejeződései, a lázongó, dacos, számonkérő vád, az apokaliptikus félelemből fölfakadó méltatlankodás, a „mindig kiújuló belső küzdelmek” (Pomogáts Béla), a „síró-átkozódó” „hadakozások” (Kántor Lajos) megnyilatkozásai; a döbbenet és a rettenet elkiáltásai („Ha nincs bennem, honnan vegyek hitet?”; „Én már az Isten ellen protestálok?”; „Uram, a te megígért nagy irgalmasságod / Ugyan miben áll és hol is marad??”). A „jóbi szenvedéseket” az „elvégezettség érzése” kíséri (Czine Mihály), s az önmarcangoló, öntéző, bűnvalló intonáció folyamatossága, hit és harc önreflexív összetettsége; „keserű gyötrelm”, „szinte túlzott tisztaság-igény” (Imre László). Az esendőséggel megvívó éleslátás ez, rokonságban tehát az Ady-féle „hitetlen” hittel és „akaratlan akarattal”; sóvárgása a mélyből előhívandó „istenarcnak”. Olyan ön-elemzés, amely kíméletlenül vet számot az emberlény gyarlóságával, sötétben rejlő kész-tetéseivel, a bensőségben eltakart lelki-ösztöni mélyrétegeivel. A *Vájd ki* című érték-szembebesítő költeményben heves drámaisággal ütközik az emberi létezés alacsonyrendű impulzusokkal, gonoszságokkal terhelt viszonylagossága, az érzékiség hamis látszatainak és felszíni csábításainak erőteljessége, illetve a mindentől a taszító nyúgtól megszabadulni vágyó lélek erkölcsi abszolútumigénye. Az autentikus szellemi lét romlatlansága csak a

romlott evilági valóság adottságainak, korlátainak a legyőzésével közelíthető meg. „És ha megbotránkoztat a te jobbszemed, / Vájd ki azt, és vedd el magadtól (...) Zavaros, szürke és ködös tavak / Az én szemeim s uszkál nyugtalan, / Homályos tükrükön ezer szemét, / Én útálom a szememet, Uram! (...) És szégyelem is a szememet, / Mosatlan, párás börtön-ablakok, / S lemosni őket sohasem lehet! (...) Uram, én egyszer csak nekik-esek, / És vájok, tépek, irtok, kaparok, / Míg nem hagyok, csak véres gödröket! / És akkor talán mögöttük kigyúl, / Kigyúl a tátongó oduk mögött / Minden jószág, szépség és tisztaság, / Mi látó szemem elől megszökött (...) S felöltözöm mély, túlvilági kékbe. / Világtalanul, véres szemgödrökkel, / Uram, úgy megyek be az üdvösségbe” — áradnak így a kegyetlen önvádról, egyszersmind a csorbítatlan értékszférák iránti szomjúhozásról tanúskodó zaklatott mondatsorok. A kiindulópont bibliai szövegrész: egy a „hegyi beszédben” foglalt jézusi intelem, amely Máté evangéliumából (ahogyan Reményik nevezte Károli Gáspárt „a fordító” magyarázatában) így szól: „Ha pedig a te jobb szemed megbotránkoztat téged, vájd ki azt és vedd el magadtól; mert jobb néked, hogy egy vesszen el a te tagjaid közül, semhogy egész tested a gyehegnára vessenek” (Mt 5, 29). (A gondolat, a motívum máshol is feltűnik; ld. pl. Mt 18, 8-9; Mk 9, 43-47; Kol 3, 5.) Reményik verse — a felidézett igei tanítás afirmatív átköltésének gazdag intertextuális tartalmiságával — voltaképpen az isteni felszólítás belátásának és elfogadásának, az engedelmisség affektív átélésének és megerősítésének, a kibővítvé újramondott-újraírt kinyilatkoztatásnak a rögzülése. Olyan emberi válasz, amely a szent beszéd ítéletességének a magáévá tételével lényegül maga is szakrális megszólalássá; összekötve a veretes, biblikus pátosz, az archaikus nyelv sugallatait a modern filozófiai költészet paradoxális gondolkodás- és beszédformáival: a „világtalan” „tisztánlátás” kihegyezett keresztény-egzisztenciális logikai tételével: a transzcendentális eszmélkedés, értelem és hittapasztalat törvényszerű következtetéseivel. Ősiségnek és modernségnek olyan ötvözete ez, amely akár motivikusan is összevethető például Babits Mihálynak a *Psychoanalisis Christiana* című nagy lélekbölcseleti költeményével is. Hiszen ott is feladatként jelenik meg az emberi esetlegességek és bűnösségek mélyére való hatolás, az eltagadhatatlan rosszal történő könyörtelen szembesülés kényszere, az alászállás és az öntökéletesítés, s az a bűnismereti szükség és követelmény, miszerint az antropológikum (az antropológiai immanencia) eltítkolt (de végső soron eltítkolhatatlan) legmélyét is méltóvá kell alakítani ahhoz, hogy beilleszkedhessen az isteni szubsztancia tökéletes rendjébe. A fájdalom, az önsebzés árán válhat csak képessé az ember Reményiknél is arra, hogy a látó életvakság felől a világtalan igazságlátás felé haladva az üdvösség részesévé emelkedhessen.

Mindezek az Adyhoz, Babitshoz és másokhoz vezető szempontok arra is szolgálnak, hogy újra és újra fény derülhessen Reményik Sándor vallásos lírájának (s egész életművének) sokáig eltagadott irodalom- és szellemtörténeti jelentőségére.
